

PRODUCTION FACTORS AND PRICING SYSTEM WITHIN ISLAMIC ECONOMICS

Yazar / Author: Dr. Ahmet Efe¹

Abstract

Production factors and pricing mechanism are shaped according to the modern theory of economics and requirements of capitalism. In this study, with an approach of Islamic point of view, the underpinning basis of production factors and pricing mechanisms are being searched with a comparative analysis of western economic theory. With the reference to our assumption that in every society economic policies and administrative regulations cannot be differentiated from philosophical basis, a multidisciplinary analysis is conducted over economics, philosophy and related Islamic jurisprudence. Our argument is that in comparing modern approach that centralizes worldly life in primer focus by subjugating everything that can serve material progress and capital accumulation as means of production or productive relations, with Islamic economics that takes world only as a temporary place but worthwhile to the extent that it preserves life of the hereafter by subjugating whatever exist as creature means relation of which should be based on Divine consent. The production relations and methods are not exalted and sanctified in Islamic economics but rather respected due to their functionalities of easing human needs and temporary worldly life which are a transient to hereafter. The price of capital as mean of production is not interest but profit and another mean of production is accepted as "thanksgiving" while pricing mechanism is close to liberal system but requires market intervention in case of disruption or failures.

Key Words: Islamic Economics, Management of Production Factors, Pricing Mechanism

İSLAM EKONOMİSİNDE ÜRETİM FAKTÖRLERİ VE FİYATLANDIRMA SİSTEMİ

Özet

Üretim faktörleri ve fiyatlandırma sistemi modern iktisat teorisi ve kapitalist uygulamalar çerçevesinde şekillenmektedir. Bu çalışmamızda İslam ekonomisi kapsamında üretim faktörleri ve fiyatlandırma sisteminin temelleri irdelenmektedir. İddiamız, İslam'a uygun üretim faktörleri ve fiyatlandırma sisteminin kapitalist uygulamalara göre insanın huzurunu sağlama ve hayatını kolaylaştırma noktasında daha tutarlı, mantıklı ve yararlı sonuçlar doğurduğudur. Dünya hayatını merkeze alarak diğer her şeyi dünyadaki maddi kazanımlar açısından araçsallaştıran batılı yaklaşımlara nazaran geçici dünya hayatını ve bütün gereklerini ebedi olan ahiret hayatını kazanmak için bir araç olarak görerek her iki hayatı da değerleri kadar önem veren İslami yaklaşımın üstünlüğü ortaya konulmaktadır. İslam ekonomisinde üretim araçları kutsanmamakta, bir imtihan olan dünya hayatını kolaylaştıran ve insan ihtiyaçlarını gideren fonksiyonları itibarıyla bir nimet ve araç olarak görülmektedir. Buna göre, üretim faktörlerinden sermayenin fiyatı faiz değil kar olarak kabul edilmekte, "şükür" bir üretim faktörü alınmakta ve fiyatlandırma mekanizmasında da liberal sisteme yakın ancak düzensizliklere ve bozgunculuğa karşı tedbir ve düzenleme mekanizmasının mevcut olduğu tespit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam ekonomisi, üretim faktörleri yönetimi, fiyatlandırma mekanizması

¹ Ankara Kalkınma Ajansı, İç denetçi, CISA, CRISC, PMP, icsiacag@gmail.com

1. Giriş

Modern ekonomi tüm bireylerin rasyonel tercihlerde bulunduğunu varsayar. Bu maksatla da üretici ve tüketici rantları gibi kavram ve analizleri geliştirmiştir. Kamu Tercihi Kuramı gibi neolibreal okullar ise üreticilerin karlarını, tüketicilerin faydalarını, bürokratların imkanlarını ve politikacıların da politik çıkarlarını en çoklaştırmaya çalıştığı varsayımlarıyla tüm insanların aslında bencil ve menfaatçi olduğunu kabul etmektedir. Bu tür analizler aslında insanın duygusal, ruhi ve felsefi düşüncelerden arınmış birer menfaat robotu gibi davranacaklarını esas almaktadırlar. Allah rızası, fedakârlık, insanlık yararı, zayıflara yardım ve paylaşım gibi değerleri görmezden gelir. Bir nevi maddeci bir yaklaşım sergiler. Hatta neoliberaler zayıflara yardım etmeyerek sadece güçlülerin ayakta kalması gerektiğini ve ekonominin güçlülerle daha iyi olacağını savunacak kadar gayr-i insani politikalar da önerebilmişlerdir.

Modern iktisat teorisinin sadece dünya hayatıyla ilgili sınırsız ihtiyaçların sınırlı kaynaklarla karşılanabilmesi noktasında analizler yaparken, İslam ekonomisi dünya hayatını değil aynı zamanda ahiret hayatını da dikkate alırken ahiret hayatını dünya hayatına öncülleyen ve dünya hayatını da ahiretin bir tarlası bir mezrası gibi eldeki kaynaklardan birisi olarak değerlendirir. Bu noktada her gün verilmiş olan yirmi dört saatlik ömür de bir kıt sermaye olarak ele alınmakta ancak bu sermaye ile ebedi bir hayatı dünyalar kadar bağlar ve bahçeler kazanma imkânı sunan bir fırsat olarak ele alınmaktadır. En önemli üretim faktörünün “*ömür sermayesi*” görüldüğü bu yaklaşımda elbette insanın etkisinde bulunduğu anlayışlar ve düşünce alt yapısının da dikkate alınması gerektiği anlaşılmaktadır.

Bilimsel disiplin alanında şer’i hukuk yaklaşımları ile birlikte finansman metotları daha ağır bastığından modern iktisat dışında nasıl bir analitik yaklaşım gösterilmesi gerektiği de henüz tam olarak netleşebilmiş değildir. Bu nedenle de öncelikle İslam ekonomisi disiplininin diğer komşu disiplinlerle olan teması ve ilişkilerinin incelemeye konu edilmesi bu anlamda hatırı sayılır bir katkıda bulunacağı düşüncesiyle ekonomi ve din kesişiminde İslam’ın farklı olarak ne tür bir katkı sağlayabildiğinin inceleme konusu olmasında yarar görülmektedir. Modern iktisadi kuramlara benzer analizler yapılmadan ve maddi sermaye birikimleri dikkate alınmadan insan huzuru, saadeti ve lezzeti hem dünya hem de ahiret kazançları açısından ele alınarak her an ölümle yüz yüze bulunabilen insanın en önemli sorununun yok olmaktan ve cehennemden kurtulmak olduğunun altı çizilerek insanın elindeki ömür sermayesinin kıt bir kaynak olarak nihayetsiz ihtiyaç içerisinde bulunduğu yokluktan kurtulmak ve saadetli ebedi yaşama kavuşturacak şekilde kullanılması gerekliliği üzerinde değerlendirmeler yapılabilmektedir. Dolayısıyla insanın dünya hayatından ziyade ahiret hayatının kazanmasına odaklanırken İslam’ın mucizevi bir yönü olarak dünya hayatının da daha saadetli, mutlu ve lezzetli geçirilebildiği ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Yani dünyevi ve maddecilik felsefesinin hâkim olduğu kapitalizm ve komünizmden arınarak aşırılıklardan korunmuş bir şekilde orta yol tercih edilmektedir.

2. Metodoloji ve Araştırma Problemi

Araştırmamızda betimleyici ve ilişki arayıcı mantıksal analiz metotları kullanılmaktadır. Araştırmamızın temel varsayımı, dinin insanın ekonomik davranışlarını etkilediği ve ekonominin de dini dayanaklarının mevcut olduğudur. Temel iddiamız da İslami ilkelerin ekonomik hayattaki sorunları çözüm sağlayabilecek düzeyde analiz yapılmasının olanaklı olduğu ve bu çözümlerinin dayanaklarının Kur’an ve Hadislerde mevcut olduğudur.

İslam ekonomisi disiplini üzerinde yaptığımız bu araştırmayla ekonominin dini boyutuyla literatüre katkıda bulunmak düşünülmüştür. Buna göre araştırma sorumuz şu şekilde belirlenmiştir: “İslam dini perspektifiyle GSMH, üretim faktörleri ve fiyatlandırma nasıl değerlendirilebilir?”. Bu araştırma sorusuna cevap aranırken öncelikle İslam ekonomisiyle ilgili sorunlar değerlendirilerek araştırma problemi yapılandırılmakta; modern ekonominin temelleri konuyla ilişkisi bağlamında değerlendirilmekte; GSMH, bölüşüm, üretim faktörleri ve fiyatlandırma mekanizmaları analiz edilerek araştırma soruları cevaplanmaya çalışılmaktadır.

İslam'ın kendisine has karakteristiği olmasından dolayı modern ekonomi yaklaşımından temelinde ayrıştığı iddiası çerçevesinde yapılan bir araştırma sonucunda “İslâm'ın bütünlüğü nazar-ı itibara alınmadan ve İslâm bütün boyutlarıyla hayata taşınmadan yapılan iktisat çalışmaları, “İslâm kapitalizmi” veya “faizsiz ve zekâtlı kapitalizm” olmaktan öteye geçemeyeceği” sonucuna varılmıştır (Çayıroğlu, 2014).

Konuyla ilgili eleştiri yapanlardan bazıları çok ileri de gitmişlerdir. Örneğin Sohrab Behdad, İslam ekonomisinin İran'da uygulama teşebbüsleri hakkında bahsederken “İslam ekonomisinin geçerli bir sosyal alternatif oluşturma kabiliyetinden yoksun olduğu açıkça ortadadır” şeklinde ifade kullanmış ve Timur Kur'an da benzer şekilde İslam ekonomisinin öz ve içerikten yoksun olduğunu ve İslam ekonomisi çalışmalarının da aslında farklılaştırılmış bir İslam kimliği oluşturma çabaları olduğunu ileri sürmüştür (Zaman, 2012, s. 145).

Müslüman toplumların geri kalmışlıklarının nedenleri üzerine daha pek çok analiz yapılmıştır. Ancak ekonomik sorunların çözümü için genelde çeşitli politika paketleri ile kurumsal yapılar üzerinde durulurken İslam ekonomisinin çözüm sağlama kabiliyetinin göz ardı edilmesi bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Burada tespit edilen ve üzerinde durulmasına önem atfedilen sorun, modern ekonomi tarafından kullanılan parametre ve mekanizmaların İslami bir yaklaşıma uymadığıdır. Bu da İslam ekonomisi yaklaşım ve tekniğinin ayrıştırılması gerekliliğini doğurmaktadır.

Modern ekonomik analizlerinde kullanılan GSMH ve üretim faktörleri yaklaşımlarının İslam ekonomisi ile ilgili analizlerde kullanılıp kullanılmadığı bu çalışmamızda araştırma problemi olarak incelenmektedir.

3. İslam Ekonomisi

İslam ekonomisi kapsamında değerlendirilebilecek çalışmalar, Gazali (1058-1111), İbn-i Kayyım (1292-1350) ve İbn-i Haldun (1332-1406) zamanına kadar inmektedir. Bunların ortaya çıkardığı eserlerde İslam toplumlarında iktisadi düzen ile ilgili değerlendirmeler ve esaslar mevcuttur. Diğer bir deyişle, daha iyi organize edilmiş ve çağdaş İslam ekonomisi paradigması, özellikle Müslüman ülkelerin sömürge sonrası dönemde bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra 20.yy. ikinci döneminde ortaya çıkmıştır. İslam ekonomisi temel bilgilerini Kur'an, sünnet, icma, kıyas ve içtihat denilen beş ana kaynaktan almaktadır (Aström, 2011).

Bir bağımsız disiplin olarak İslam ekonomisi, sistematik bir kaynak ve dayanağa ihtiyaç duyduğundan dolayı kaçınılmaz olarak İslami teoloji ve hukukla bağlanmıştır. Her nasılsa İslam iktisatçıları ile şeriat âlimleri arasındaki düşünsel etkileşimde eksiklikler mevcuttur. İslam economicileri finansman ve geniş ölçekli risk paylaşımına dayanan katılımcı finansal sistem modelleri ile gelirken İslam fıkıhçıları ise daha çok geleneksel araçların kullanımı veya Şeriata uygun olan türevlerle ilgilenmektedirler. Bu çabalar da İslami finansmanın geleneksel statükoya yanaşmasına ve finansal aracılığın alternatif sistemlerinden uzaklaşmaya neden olmuştur. Ancak bu durum İslam ekonomisinin yeni bir paradigma olarak gelişmesine katkıda bulunmamasına rağmen süreç tersine çevrilebilir (Nienhaus, 2013, s. 169).

İslam ekonomisinin kişisel şuurla bağlı bir değer merkezli disiplin olduğu iddia edilirken bunun aynı zamanda pozitivist objektiflik ve değere karşı tarafsız bir iklimde ekonomik teori ve politikaların yerleştirildiği düşünceleri de reddetmektedir. İslam ekonomisi, dini etik değerlerin kaynağı olarak kabul ederek etik ve dini yaklaşımları kendi teorik ve aynı zamanda politikasında birleştirmeyi hedeflemektedir. Ancak çağdaş İslam ekonomisi çalışmalarından çok azında bu şekildeki bir yaklaşımla etik değerler ekonomik analizlere dâhil edilmektedir (Haneef & Furqani, 2009).

İslam ekonomisi, diğer iktisadi sistem ve kuramlardan farklı bir şekilde, dini değerlerle iç içe olan kendine has bir karakteristiğinden dolayı, ilkeleri ve kurumları birey odaklı olup, bireylerin yaşadığı ortamdaki felsefi, psikolojik ve sosyolojik yapı ile yakından ilgilidir. Diğer bir deyişle İslam Ekonomisi; İslam'ın insanın maddi ve manevi yetenek, imkan, ihtiyaç ve hedeflerine birden hitap etmesinden dolayı, samimi bir şekilde kabrin öbür tarafına yönelerek inanması gerektiği gibi inanan ve inandıklarının gereklerini samimi olarak yerine getirmeye çalışan insanların toplumdaki oranına bağlı olarak ortaya çıkan davranış şekilleri ve yaşam biçimlerinin yansımalarının teorik ifadesi olmaktadır.

İhtiyaçlarla mevcut imkânlar arasında dengeli bir yaşamı tesis ve kontrol eden müesseselerin başta geleni muhakkak ki dindir. Din, israfı yasaklayarak insanı hakiki ve zaruri ihtiyaçlarının temini için meşru yollarda çalışmaya sevk eder. İslam'da din, yaşantının tüm örgüsünü kapsamakta olan kuşatıcı bir çerçevedir. İslamiyet, hayatın her bir yönünü ele aldığı zaman onu din ile birleştirir ve onu insanın kendi Yaratıcısı olan dini bağlantı çerçevesinde kalıba döker. Din, kişisel içgüdüleri genel toplumsal çıkarlar hesabına güçlendirerek sosyal problemleri çözümleme konusunda başrolü oynamaktadır.

İslam, ekonomik gelişme ve refah için bir model insan portresi önermediği gibi, sadece en uygun insan modelini mahsul verecek ilkeleri koymakla yetinmiştir (Ansari, 1994, s. 398). Evet, İslam'a göre insanın hayatındaki temel problem, yaradılışı ve dolayısıyla genetik kabiliyet ve duyguları ile ilgilidir. Çünkü bu problem, kişisel içgüdülerin birbirinden farklılık göstermelerinden dolayı, ihtiyaçların giderilmesinde insanın mutluluğunun çoğunlukla genel toplumsal çıkarlar ile çelişmesinden kaynaklanmaktadır. Çözüm yolu olan dininden kasıt ise saf, katıksız olan tevhit dinidir ki bu din, kişisel içgüdüler, bireysel ihtiyaçlar ile genel sosyal çıkarlar ve pratik sonuçlar arasında bir uyum sağlayabilmekte ve insanın kendisi ile bütün varlıkların barış içerisinde yaşamasının anahtarlarını vermektedir. İnsanın felsefi, psikolojik ve sosyolojik düşüncelerine göre şekillenen ve bütün hayatı örgüleyen sosyal düzenin bir parçası olması niteliğiyle İslam Ekonomisi de, bu düzenin genel çerçevesi ve yansımaları olarak ortaya çıkmaktadır.

Bugün iktisadi açıdan kabul edilen şudur ki; toplumsal kalkınma, maddi ve manevi veçheleri ile sosyal, kültürel, ahlaki ve hukuki bünyedeki gelişmenin top yekûn bir sonucu olabilir. Manevi ve ahlaki cephesi ile kültürel ve sosyal cephesi gelişmemiş bir cemiyetin sırf iktisadi cephesini kalkındırmak mümkün değildir (Nakvi, 1985, s. 27). Durum böyle olunca, ister istemez aslında birbiriyle barışık, birbirinin kaynağı ve dayanağı olan madde ve mana üzerine birlikte eğilmek, cemiyetin iktisadi bünyesi ile birlikte sosyal, kültürel ve ahlaki bünyesini incelemek gerekmektedir.

Refah toplumu olmak gayesi, dinin bünyesinden çıkan ahlaki ve manevi değerlerin kontrolüne mutlak anlamda muhtaç olduğu gibi, İslam'da gerçek anlamda refah toplumu, Dünya imtihanını yani ahiret hayatını kaybetmemek amacıyla Allah rızası yolunda insanlara faydalı olacak şekilde çalışmanın bir sonucu olarak ortaya

çıkabilir. Çünkü Allah yolunda çalışmak sadece klasik anlamdaki ibadet veya dua etmek ile sınırlandırılmadığı gibi, aslında gerçek iman sahibi bir Müslüman için neticesi itibarıyla güzel olan her iş, her hareket ve uygulama ibadet ve dua anlamını taşır ve ortaya çıkan her sonuç da bir şükür, dua ve ibadet neticesi ve nedeni olarak görülür. Bu da iyi ahlakın en yüksek derecesidir. Dolayısıyla, iktisadi hayatta “*Homo Economicus*” modeli aşılanarak ve hiçbir ahlaki değeri olmaksızın maksimum kar ve fayda peşinde koşturularak ahlak faktörü ihmal edildiği takdirde, itimatsızlık, merhametsizlik, hile ve yalan gibi mevhumlar menfaat duygusuna yön veren esaslar olur ve bu ahlaki ve manevi zaafının bir sonucu olarak, iktisadi yapının unsurları durumundaki sosyal dayanışma ve toplumsal emniyet ortadan kalkar. Ayrıca, ahlak ve dolayısıyla sosyal sorumluluklar ihmal edildiğinde gelir dağılımındaki adalet de bozulmağa yüz tutar. Bu nedenlerden dolayı, ahlaki ve manevi değerlerin kaynağı olan din kavramını, toplumların iktisadi sorunlarına yön veren bir sosyal dayanışma ve istikrar unsuru olarak görmek gerekir.

Müslüman ülkelerde ciddi ekonomik krizlerin olması ve teorik olarak İslam ekonomisinin başarılı görünmemesinin temel sebebi üzerinde yapılan araştırmalarda, bunun asıl nedeninin çoğu Müslüman ekonomistin gerçek imana sahip olmamasından dolayı kapitalist batı toplumlarında üretilmiş ideolojileri çok sorgulamadan kabul etmelerinden kaynaklandığı ortaya konulmuştur (Zaman, 2012).

4. İslam Ekonomisinde Gayri Safi Milli Hasıla ve Üretim Faktörleri

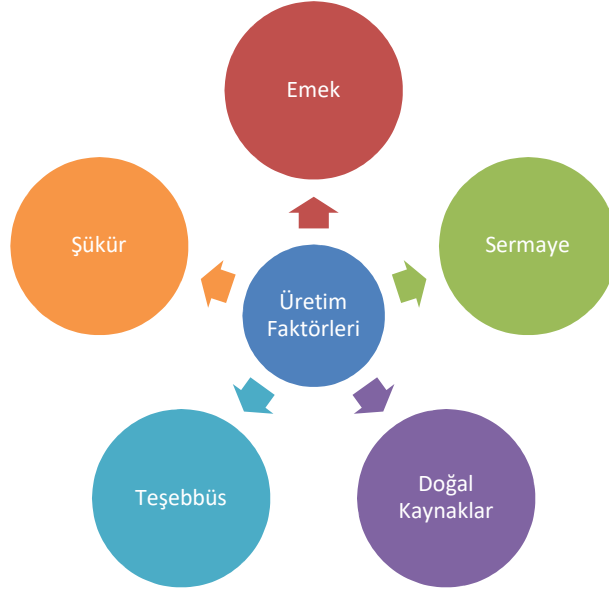
Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH), bölüşüm ve fiyatlandırma hususları, kuşkusuz ekonomik hayat ile yakından ilgili olduğundan, kısaca bu konudan bahsetmek yerinde olacaktır. İslami literatürde iktisadi yaşam, geçimlik çalışma ve rızık peşinde koşma *bey*’ olarak adlandırılmaktadır. Alış-veriş anlamında kullanılan Bey’in rükünleri şunlardır: Alıcı, satıcı, semen (satılan mal veya hizmet), icap ve kabul’ den ibarettir. İslam Fıkında Bey’in kabul olup olmamasına göre mün’akit (sözleşilmiş), gayr-ı mün’akit (sözleşmeye bağlanmamış), lâzım(gerekli), gayr-ı lazım(gereksiz), nâfiz (güçlü, kapsamlı), gayr-ı nâfiz (sınırlı), batıl(hükümsüz), fasit (geçersiz) ve mevkuf (izne bağlı, dondurulan) olarak dokuz kısma ayrılmıştır. (Bilmen, 1985, s. 109) İslam Hukukunda alış verişi konusu çok detaylı bir şekilde işlenmiş olup, bölüşüm ve üretim faktörleri fiyatlarının tespit ve tahsisinde de göz önüne alınan bir husustur².

İslam dini, bir gelirin meşru (hukuka uygun) olabilmesi için emek, mal (nakit veya nakit olmayan sermaye) ve daman (riziko) unsurlarının bulunmasını şart koşar (Mutahhari, 1995, s. 34). Talegani’ ye (Talegani, 1989, s. 176) göre, İslam anlayışında bölüşüm de üretim gibi kişinin tabii ve fitri bir hakkıdır. Kişi her hangi bir faaliyete girmekte özgürdür ve girdiği bu faaliyet, mülkiyet hakkının esasını teşkil eder. Bu hakkın sonuçlarından biri, mülk sahibinin, emeğinin ve servetinin ürünlerini kullanma ve onları bölüştürme özgürlüğüdür. Mülkiyet ve kullanım hakkına konulan sınırlamalar ve devletin bu konudaki tasarruf yetkisi, bu konuda bir düzenleme yapılmasını sağlar, bölüşüm üzerine bazı kayıtlar koyar ve dolayısıyla sınırsız bir kazanca engel olur. Mülkiyet ve bölüştürme hakkının bu sınırlamalar ve gözetim yetkisi çerçevesinde malları üreten kişiye verilmemesinin artık bir anlamı kalmaz.

Üretim faktörleri, ekonomik bir kâr elde etmek için malların veya hizmetlerin üretiminde kullanılan girdileri tanımlayan ekonomik bir terimdir. Üretim faktörleri arazi, emek, sermaye ve girişimciliği kapsar. Bu üretim faktörleri aynı zamanda

² Detaylı bilgi için bkz: <http://www.enfal.de/ticaretimihali/012.htm>

yönetim, makine, malzeme ve emek olarak da bilinir ve bilgi yakın zamanda yeni bir üretim faktörü olarak bahsedilir. Ancak bilgi de beyaz yakalılarının sahip olduğu ve üretim sürecinde kullandığı bir emek türü olarak da kabul edilebilir.

Şekil 1. İslam Ekonomisinde Üretim Faktörleri

Üretim faktörleri, bir malın veya hizmetin elde edilmesi için gerekli olan herhangi bir kaynağı içerir. Özünde, toprak, emek, sermaye ve girişimcilik, bir mal veya hizmet üretmek için gerekli tüm girdileri kapsar. Arazi, bir malın üretiminde kullanılan ahşap ve altın gibi tüm doğal kaynakları temsil eder. İşgücü, işverenler hariç olmak üzere, işçilerin ve çalışanların bir organizasyonun her düzeyinde gerçekleştirdiği tüm işleri kapsar. Girişimci veya yatırımcı denilen teşebbüs unsuru, bir fikir alan ve diğer tüm üretim faktörlerini birleştirerek ekonomik bir kazanç elde etmeye çalışan birey veya kurumdur. Girişimci, aynı zamanda, işletmenin tüm risklerini ve ödülleri alır. Sermaye bir mal veya hizmet üretmek için kullanılan araç ve makinelerin hepsinden oluşur. Üretim faktörleri, İslam Ekonomisi kapsamında Şekil 1 de gösterilmiştir.

4.1. Emek: İşgücü ve Ücret

İşgücü, üretim faktörü olarak, malların ve hizmetlerin üretiminde kullanılan insan çabasıyla ilgilidir. Üretim sürecinde çalışanlar tarafından yapılan tüm fiziksel ve zihinsel çabaları içerir. Çalışanlar çabaları karşılığında ücret alırlar. Ücretler kritik bir özelliktir, çünkü emek ve boş zaman etkinliklerini ayırt edebilmek için gereklidirler. Emek, malların ve hizmet üretimine yönelik hem zihinsel hem de fiziksel çaba anlamına gelir. Emegın çok önemli bir unsur olduğu ve ücretin geciktirilmeden hak sahiplerine verilmesi gibi ilkeler İslam Ekonomisinin temel taşlarını oluşturmaktadır.

“İslam düşünürleri ve daha önceki uygulamalar, ekonomik hayatta haksızlıkların önlenmesi için tavan ve taban ücret tespitlerinin yapılabileceğini kabul etmişlerdir. Yani, emek piyasasının kontrol altına alınabileceği konusunda hemfikirdirler. Burada amaç, işçi ve işveren tekellerine karşı ezilen tarafı koruma altına

alıp, sosyal adaleti sağlamaktır.” (Mennan, 1984, s. 216) Sosyal devlet işlevi söz konusu olduğu gibi, emek piyasasında ücretlerin, asgari ve azami limitler altında emek arz ve talebi tarafından emek piyasasında belirlenmesi için bir engel yoktur. İnsan emeğinin hak ettiği ücreti bulmasının sağlanması bir yönden de sosyal adaletin sağlanması ile ilişkili olduğundan işgücünün açlık sınırının altına düşmesiyle zor durumda kalmaması büyük önem arz eder. Ancak müdahale durumlarının piyasa başarısızlıkları durumunda hasredilmesi mümkün ve makuldür. Çünkü Şeriat'ta önemli bir düstur olan seddi zarar ilkesi “*Neden tedbir almıyorsunuz?*” mealindeki ayetlere dayanmakta olup zarar vermemeyi ve zararı almamayı gerektirir. Piyasadaki rekabetle kalite ve fiyatın optimumunda dengeye girmemesi de toplumsal bir zarar olarak yorumlanabilir.

Evrensel İslam dini, madde ve manayı en münasip bir şekilde birleştirmiştir. Manayı maddede, maddeyi de manada gizlemiştir. İnsan kendisinde her an tasarruf eden yaratıcının isimlerini ve sıfatlarını tanımasına yardımcı olacak maddede saklanmış olan sanat, düzen, intizam, incelik ve kanunları kendisine verilen akıl anahtarıyla keşfedip madde içinde Yaraticısını bulacak, tanıyacak ve onun istediklerini yerine getirmeye çalışacaktır. Çünkü “*sanatlı bir eser sanatkarını icab eder*” kaidesince kainatı ihata eden muhit bir ilim, irade ve kudretin eseri ancak olabilen sanatlı maddenin sanatkarsız olması mümkün değildir. Bu zat, kâinata ve özellikle insan üzerinde merkezileşen bu hayretlik yatırımı elbette ulvi bir gaye uğruna yapmıştır, amaçsız ve abes olamaz. Elbette insanoğluna pusula olarak gönderdiği kelamına uymayanlar cezasız bırakılmayacaktır. Kanununa uymayanların yaptıklarını, cansız ağaçlarınkini bir tohumcukta sakladığından daha iyi bir surette saklayacak ve hesaplarını vaat ettiği gibi alacaktır ve muhasebe edecektir. Demek ki bu dünyayı fani ve geçici bilmesi dünya için çalışmasına mani olmadığı gibi çalışması da bir nevi fiili dua ve ibadet olarak düşünülür. İslam' da Cebri kadercilik olmadığı gibi insanın mutlak belirleyiciliği de söz konusu değildir. Çünkü dünya aynı zamanda ahiretin tarlası olarak gösterilmiştir. “*Sizin için ancak emeğinizin karşılığı vardır*” mealindeki ayet (Necm/39), işgücünün sömürülmemesini ve her türlü emeğin maddi veya manevi olarak mutlaka bir şekilde karşılık göreceğini ifade etmektedir. Üretim sonuçta Allah'ın bir yaratması iken insanın emeği yani fiili duasına bağlanmıştır. “*Neden akıl etmiyorsunuz? Hiç düşünmüyor musunuz?*” Şeklinde pek çok ayet (Kasas/60, Ali İmran 65, Enbiya/10) mevcuttur. Bunlar da kâinata tesis edilen nizam ve intizamın gereği olarak ölçülü olmayı ve yaradılıştaki konulan kanun ve kurallardan ders çıkararak onlara uymak ve taklit etmeyi gerektirmektedir. “*Dünya Ahiretin mezrasıdır*” hadisi (Keşfü'l Hafa, C 1, s. 412) ile birlikte dikkate alındığında daha çok biçmek için şartlara uygun bir şekilde daha çok ekecektir. Yani, kendisine ve topluma daha fazla faydası dokunması için daha çok çalışmaya aynı zamanda ibadet niyetiyle gayret etmeye çalışacaktır ki bu durum, iktisadi hayat için çok önemli olan emeğin verimini arttıran en önemli faktörlerdendir. Çünkü, neticede elde edilecek olan şeye gözünü dikerek hırsla hareket etmediğinden, sonuçta kazanç veya muvaffakiyet olmasa dahi ümitsizlik oluşmayacaktır.

Ayrıca, İslam hukuku, sermayenin emeği sömürmesini onaylamaz. Çünkü hakkı her zaman kuvvet, iktidar ve makamdan üstün tutmuştur. “*hakka karşı galip olunmaz*” denilmiştir. İslam hukuk aynı zamanda, Karl Marks'ın önerisinde olduğu gibi, sosyal yapıdan sermaye sınıfın tasfiye edilmesini de uygun bulmaz. Emek ile sermaye birbirini tamamlayan öğeler olarak dikkate alınmaktadır. Bugün, sanayi kesimindeki emek sermaye çatışmasının ana nedenleri ve de İslam'ın emirleri, karşılaştırmalı olarak incelenirse, İslam'ın adaleti ölçü olarak hem emeği, hem de sermayeyi koruduğu rahatlıkla söylenir. Emeğin hakkının daha içsinin alın teri

kurumadan verilmesini şart koşarken sermaye sahiplerinin elinde birikenlerde ise fakirlerin, yoksulların, yetimlerin, yolda kalmışlar ve miskinlerin hakkının olduğunu ve belli ölçüde paylaşımları gerektiğini tesis etmektedir. Gerçekte, İslam, soruna manevi bir yön vererek emek ile sermaye arasında tam bir birlik ve ahenk sağlamakta ve toplumsal barış ve huzuru da tesis etmektedir.

4.2. Sermaye: Kar

Sermaye, fiziki ve mali sermaye olarak ikiye ayrılmaktadır. Sermaye malları, gelecekte diğer tüketim malları ve hizmetleri üretmek için kullanılır. Sabit sermaye, makine, teçhizat, yeni teknoloji, fabrika ve diğer binaları kapsamaktadır. Çalışma sermayesi, yakın gelecekte tüketilecek ya da tüketim mallarına yapılacak olan bitmiş ve yarı mamul (veya bileşenlerin) stoklarını ifade eder. İşgücünün verimliliğini artırmak için sermaye makinesinin, binaların veya teknolojinin yeni maddeleri kullanılır. Örneğin, çiftçilikte geliştirilmiş teknoloji verimliliği büyük ölçüde arttırmış ve milyonlarca insanın arazide çalışarak diğer endüstrilerdeki daha değerli işlere yönelmesi sağlanmıştır.

İslâm, sermayeyi ve üretim sürecindeki rolünü kabul etmektedir. Kattığı değer ölçüsünde ulusal gelirden alacağı payı da kabul etmektedir. Ancak burada, sermayenin payı, sermayenin sabit yüzdesi olarak değil, sermayenin değişken yüzdesi kâr olarak saptanır. Bir bakıma, İslâm, üretim ve tasarruf konusunda klâsik görüşü ve Keynes'in nakit tercihi görüşünü doğrulamaktadır. Çünkü İslâm'da sermaye üretkendir. Şöyle ki; sermaye ile desteklenen emek, sermayesiz emekten daha çok mal ve hizmet üretmektedir.

Kişiyi tasarrufa ve yatırıma özendiren kâr güdüsüdür. Bundan dolayı, bugünkü tüketme olanağını geleceğe ertelemiş olmaktadır. İslâm'ın sermaye teorisi daha gerçekçi, daha kuşatıcı ve daha ahlakidir. Daha gerçekçidir: Çünkü sermayenin üretkenliği, dinamik bir büyüme yapısı içinde değişken olan üretimin gerçek durumuna bağlıdır. Daha kuşatıcıdır: Çünkü sürüm, nüfus; buluş, alışkanlık, beğeni, yaşam düzeyi ve zaman yetersizliği gibi birçok değişkeni içermektedir. Daha ahlaksaldır: Çünkü sermayenin ulusal gelir içerisindeki değişken payı, İslâm toplumlarında, adil ve insafli olmak ve ulusal gelire katkıda bulunan ve öteki üretim faktörlerini sömürüyor olmamak zorundadır.

İslam'a göre, bütün işlemlerde ve anlaşmalarda elde edilen kazanç, birbirlerinin verimini arttıran iki üretim faktörü olan emek ile sermayenin birleşimi sonucudur. Talegani'ye göre (Talegani, 1989, s. 191) İslam'da sermayeyi atıl tutmak yasaktır. Dolayısıyla, sermayenin çalıştırılması ve bu çalışma ile elde edilen kazanç meşru olduğu gibi bu kazancın belli bir kısmında yoksulların hakkı vardır. Bu durumda hem atıl istihdam ortadan kalkmakta hem de sosyal barışı sağlayan infak müesseselerinin harekete geçirdiği efektif taleple üretim ve istihdam tekrar uyarılmaktadır.

“İslam hukuku, sermayenin payını tanımaktadır. Fakat ne Marksizm gibi inkâr etmekte ne de kapitalizmde olduğu gibi kutsallaştırmaktadır. Kar etkeninden ötürü, sermaye, faizsiz bir ekonomide de yeterince büyüyebilir. Kur'an'daki birçok ayetler, İslam'ın sermaye teşekkülünde birbirine zıt iki durum arasında uzlaşma sağlandığını ispat etmektedir. Bu çelişkiyi kısaca şöyle özetleyebiliriz: Bugünkü tüketimi azaltmak, gelecekteki tüketimi arttırmak. Bundan ötürü, bırakalım, sermaye, üretim işleminde toplumsal yararı zedelememek koşulu ile gerçek rolünü oynasın denilmiştir. Ağırlıklı görüş de bu yöndedir” (Mutahhari, 1995, s. 159).

İslam iktisat prensiplerinden biri de “kanaatkâr olmak” olduğuna göre ticari hayatta da fazla kar için hırslanmamak ve mal üzerine fazla fiyat koymamak gerekir. Kanaat, var ile yetinmekle birlikte, yok olanı da imkânlar ölçüsünde elde etmek anlamına geldiği gibi, malı aşırı karla satmamayı da gerektirir. Bir malı normal karla satmanın manevi faydası yanında maddi faydaları da vardır:

- ✓ Alım gücü olmayan insanlara yardımcı olunmaktadır,
- ✓ Sürüm olacağından dolayı, kar oranı düşük olsa dahi toplam hasılatla artış olacaktır,
- ✓ Piyasada mübadelenin artışını ve üretim sektörünün güçlenmesine neden olur.

İktisadi faaliyetler ile yakından ilişkisi olan bir müessese daha vardır ki bunun ismi Karz-ı Hasen'dir. Karz-ı Hasen; menfaat düşünmeden, hayır için borç vermek demektir. Bu terim İslam Hukuku istilahında çokça geçmektedir. Bu durumda sermayesi olmayana sermaye sağlamak da karz-ı hasen olmaktadır. Az gelişmiş ülkelerdeki önemli sorunlardan birisi olan sermaye eksikliği şeklinde tezahür eden faktör oransızlığı da bu yolla giderilebilir. Kur`anda; "*Eğer borçlunuz darlık içinde ise, eli bollarıncaya kadar ona zaman tanıyın. Eğer gerçekleri çok anlayan kimselerden iseniz, (ödeyemeyecek durumda olan kimsenin borcunu) sadaka olarak bağışlarsanız sizin için daha hayırlıdır*"(2/280) buyurulmaktadır.

Modern araştırmalar, faizin tasarruf hacmine uzun dönemde pozitif etkide bulunmadığını göstermiştir. Gerçekte, yatırım hacmini tasarruf hacmi (I=S) belirler. İslam faizi yasaklar, ama yatırımı teşvik eder. Zekât da işletilmeyip saklanan sermayenin yatırımı için güçlü bir manevi saik teşkil eder. Bu manevi saik, İslam'ın kâra izin vermesinden, ortaklıklarda zararın olduğu kadar, kârın da paylaşılmasını esas aldığından daha da güçlenir.

İslam, kazanç getirecek her türlü meşru faaliyeti teşvik etmiştir. Mal takasına sınırlı olarak izin verilmiştir. Öte yandan tekecilik ve spekülasyon kesinlikle reddedilmiştir. Çünkü bu faaliyetler, "*sosyal yarar*"ın en üst düzeye çıkarılmasını engellemektedir. Kâr konusunda sınırlayıcı kural ise aşırı, fahiş karların yasak olmasıdır.

Mutahhari'ye göre İslam'da serbest ticaret esastır. "*Sosyal yarar*"ın zedelenmediği her yerde serbest piyasa hâkimdir. Özel durumlarda, ticaret konusunda koruyucu politika izlenmesine de izin verilebilir. Damping'in reddedilmesi gerekir. Fakat dampingde sosyal yarar zedelenmiyorsa izin verilir. İslam'ın ticaret ile ilgili hükümleri tüccar ve sanayici tarafından benimsenirse, yoksullar, bugünkü ekonomide yaygın olan ticari durgunluğun zararlarından korunmuş olacaktır (Mutahhari, 1995, s. 120).

Kar ve bölüşüm konusu ile yakından ilgili olan bir husus da servet ve servetin biriktirilmesidir. Bir kısım İslam bilgini, zekâtı verdikten sonra meşru yoldan elde edilen servet üzerinde tasarruf hakkı olduğundan isterse biriktirebileceğini, bazıları ise fazlalık servetin sürekli biriktirilmesinin İslam'ın özü ile bağdaşmadığı gibi insanda aç gözlülük ve hırsı netice vereceğini belirterek servet biriktirmeye iyi gözle bakmamışlardır. Fakat "*Altın ve gümüşü Allah yolunda sarf etmeyip te biriktirenlere azabı müjdele*" mealindeki ayet (Tevbe/34) ile servetin Zekâta tabi kılınması göz önüne alındığında İslam'da servetin biriktirilmesinin hoş görülmediği görülür. Ancak yatırım yapılması, üretim ve istihdam sağlayacak alanlarda harcanması da Allah yolunda harcamak anlamında düşünülebilir. Çünkü "*en hayırlınız insanlığa en hayırlı olanınızdır*" hadisi ölçü alındığında, sanayi, tarım, inşaat ve hizmet sektörlerinde haram

olan ve toplum sağlığına zarar veren alanlarda olmamak kaydıyla iyi bir niyetle namazını kılmak şartıyla ibadet hükmünde olacağına dair pek çok rivayet vardır.

Bunun yanında, servet biriktirmenin Allah'ın lütfu mu yoksa kahrı mı olduğu konusunda farklı görüşler olsa da, ehlisünnet itikadına en uygun düşünce şudur: Buna göre, bir şey ya bizatihi veya neticesi itibarıyla güzel olduğundan, Allah'ın verdiği her şey kullanılma şekli ve insan tercihi sonucunda neticesine göre hayır veya şer olur. İnsan tercihi sonucunda hayrın ve güzelliğin ortaya çıkması etmesi durumunda Allah'ın lütfu, şer tezahür etmesi durumunda ise insanın kendi kesbi olduğundan dolayı mesuliyet insanın olup, şer olarak tezahür edebilir. Dolayısıyla, servet de insanın kullanımına verilen bir mahlûk olup, insanın cüz-i ihtiyarıyla zekâtını vererek hayırlı işlerde kullanması durumunda şer veya kahır olduğunu söylemek doğru değildir.

İslâm, normal bir kâra izin vermektedir. Normal kârı şöylece tanımlayabiliriz: Bir sektörün dışındaki bir firmanın o sektörde belirli bir üretim veya hizmete başlamak, eski bir kuruluşun da o sektörden ayrılmak eğilimini göstermediği gelir düzeyi. Marjinal maliyetin marjinal kara eşit olması olarak da ifade edilebilir.³ Yani aşırı kar olmama durumu piyasada denge durumu olarak da ifade edilebilir. Unutulmaması gerekli temel ilke, toplumda hiç bir kişinin üretim projesinde hak ettiği paydan yoksun bırakılmamasıdır. İslâm, normal kârı kabul ederken faizi yasaklamaktadır. Dikkatle gözden geçirilirse görülür ki, kâr ve faizde, kazanç ve muamele, yapı bakımından, birbirinden farklıdır. Faizde, ödünç veren, anapara ve faizi sağlama bağladıktan sonra paranın kullanımına karışmamaktadır. Kârda ise, firma sahibi paranın kullanma yeri ve şekli ile doğrudan doğruya ilgilidir. Buradan şu sonuç çıkmaktadır: Faiz, üretken bir uğraşın sonucu değildir. Oysa kâr, üretken bir uğraş sonunda sağlanmaktadır. Faizde ödünç verenin üretken bir uğraş olmadığından girişimci etkeni eksiktir. Oysa kârda bu etken tüm üretim ve pazarlama boyunca canlılığını korumaktadır. Şöyle ki; faiz getirisi olması durumunda, sermaye sahibi, üretim işlemiyle ilgili değildir. Hâlbuki kâr durumunda, sermaye sahibi, sermayesinin ekonomik olarak kullanma yeri ve tarzını kendisi saptamaktadır.

Burada, girişimci, kârını artırmak amacıyla yeni buluşlara gidebilir ve gereksinimleri karşılamak için yeni ürünlerin ortaya çıkmasını sağlayabilir. Böylece, kar gelişmeye yol açmakta ve bir bakıma büyüme çabalarının da bir karşılığı olmaktadır. Nihayet, faiz durumunda, zarar etkeni yoktur. Çünkü faiz belirlidir, sabittir. Oysa kâr, girişimcinin yüklediği riskin bir karşılığı ve belirsizdir. Çünkü fizik ve zihni yetenekleri yönünden üstün olanlar daha yüksek kâr sağlayabilirler. Bu çok yönlü farklardan ötürü, İslâm, faizi yasaklamış ve kâra izin vermiştir.

4.3. Doğal Kaynaklar: Toprak, Rant ve Toprak Kirası

Toprağın ihyasından, işletilmesinden ve yer altı kaynaklarının çıkartılmasından doğan haklar, bu kaynakların ve malların bölüşümü için başlıca temeli oluşturmaktadır. Talegani' ye (s.178) göre bu tür haklar, mutlak mülkiyet hakkı için bir temel teşkil etmezler. Mutlak mülkiyet hakkı, insan emeğinin ürünleri olan şeylere özgüdür. Bu ürünlerin sahibi, bunlar üzerindeki hakkına dayanarak elde ettiği ürünler üzerinde istediği gibi tasarruf etme hakkına sahiptir. Doğal kaynakların çıkarılmasından doğan intifa ve bölüşüm ile ilgili bu türetilmiş haklar, İslam ekonomisinin bir özelliğidir. Kapitalizmin pratik yöntemleri, tabii kaynakların sahipliği ve bölüşümü konusunda adil değildirler. İslam, iman hayatının temelini ve eksenini

³ Detayl bilgi için bkz: https://www.investopedia.com/terms/n/normal_profit.asp

tabii kaynaklar üzerine oturtur ve bu kaynakları ne kapitalizmin güçlü ellerine ve ne de üretim araçlarının evrimi sürecin bırakır. İslami anlayışa göre, Kur'an'daki ifadesiyle "hazinelik birer kazık" olan dağlardan hayati kaynakları insanların kullanımına sunan el, toplumun haklarına saygı göstermeye dikkat ederek çalışan insanın elidir.

"Hem Kur'an, hem Hadis, toprağın hakkını vererek etkin biçimde işlenmesine büyük önem vermektedir. Ne biçimde olursa olsun, toprağın atıl halde bırakılması iyi karşılanmamıştır. Ama İslam toplumlarında Müslümanların gayreti yalnızca toprağı işlemek olmamalıdır. Devlet, bir üretim faktörü olarak toprağın tüm toplum yararına, dengeli kalkınmanın bir aracı olarak kullanılmasını sağlamak için bazı kurallar koyabilir. Hz. Peygamber, toprağın, toprak sahibinin ekip biçmesi hususuna Müslümanların dikkatini çekmiştir. Bu da, kişinin işleyebileceği kadar bir toprağı mülkiyetinde tutması gerektiği kuralını getirmektedir." (Mennan, 1984, s. 207).

Doğal kaynaklar da bütün insanların yararlanabilmesi için kamu mülkiyeti öngörümüştür. Özellikle meyve ve sebze ziraatı dışında aletli ziraatın gerektiği topraklarda da aynı yaklaşım söz konusudur. Birçok toprak rantı ve kira, riba içerisinden addedilerek reddedilmiştir. Yine bu sayede İslam iktisat tarihinde Toprak Aristokratları sınıfı ve feodalite oluşmamıştır (Zaim, 1992, s. 95).

Toprak mülkiyeti konusundaki Rakabe-intifa ayırımı yani soyut mülkiyetin devlete, kullanım hakkının ise toprağı işleyenlere ait olması, toprakların optimum büyüklüklerinin bozulmamasına ve zirai üreticilerin güven içinde olmalarını sağlamıştır. Yani zirai üreticiler, vergilerini ödemek şartıyla elde ettikleri ürünlerin gelirlerine sahip olmuşlardır.

İslam ekonomisinde toprak kirası yerine kullanılan rant, endüstriyel gelişme, demografik değişiklikler ve hızlı bir kentleşme sonucu olarak "kent rantı" olarak ortaya çıkmasına rağmen, doğu toplumlarının kent rantı ile karşılaşmaları da daha yeni bir olgu olarak kabul edilebilir. Belirli yerlerde mekanın darlaşması, mekanın kullanılma verimliliği, yeni proje beklentisi, merkezi noktalara uzaklık ve talep oranı gibi faktörlere göre rant farklılık arz eder. Ayrıca, sırf toprak kirası olarak rantın bir hak sayılıp sayılmaması bakımından İslam bilginleri arasında görüş ayrılığı söz konusudur. Fakat hâkim olan görüşe göre toprak verimliliğinin düşmemesi ve arazilerin daha etkin bir biçimde değerlendirilmesi için toprağın kira ile işletilmesi kabul edilmektedir.

Hz. Peygamber, bütün ayrıntılarıyla hangi şekilde toprak kiraya verilmez ve hangi şekilde toprak mübadele edilir vb. gibi konuları hadislerinde detaylıca beyan etmiştir. Toprağın kiraya verilmesi iki şekil hariç nasıl istenirse öyle kiraya verilebilir. Bu iki istisna ise şunlardır:

- ✓ Toprağın bir kısmının emekçi (yarıcı, kiracı) adına ekilmesi, daha büyük bir kısmının ise tarla sahibi tarafından ekilmesi,
- ✓ Toprağın önceden belirlenmiş olan bir mahsul oranı karşılığında kiralanması. Yalnız bu madde ihtilaflıdır. Bazı imamlar bunu reddetmiştir (Tabakoğlu, 1988, s. 79).

Taleğani' ye (s.177) göre, esas tabii kaynak topraktır ve topraktaki ürünler herkese ait olup kamu yararının gözeticisi ve koruyucusu durumundaki devletin denetim ve bölüştürme yetkisine tabidir. Toprağı ihya eden, yer altı zenginliklerini çıkararak ve işleyen onlar üzerinde hak sahibi olur. Yer üstündeki kayaları, akarsuları ve kara ve deniz hayvanları gibi tabii menkul malları verimli bir şekilde kullananlar bir hak elde ederler. Bu hakların korunması da kamu yararına ters düşmemesi kaydına göre olur. Maden yatakları ve işlenmeyen araziler, devlete ait olup bunlara sahip olma hakkı

toplumun yararına bağlıdır. Eğer kişi, kamu menfaatinin izin verdiği kadar daha fazlasına sahip olursa, kamu mülkiyetine ilişkin kanun hükümleri ve devlet otoritesi, kullanımını sınırlar ve aşırı kazançlara engel olur.

4.4. Teşebbüs: Kar

Teşebbüs unsuru da emek, sermaye ve doğal kaynakların sinerji oluşturulması için yapılan organizasyonu teşkil etmektedir. Girişimcilik denilen teşebbüs, üretim faktörü olarak düşünülür, çünkü ekonomik kaynaklar bir ekonomide var olabilir ve tüketim mallarına dönüştürülemez. Girişimcilerin genellikle değerli bir mal ya da hizmet meydana getirme fikri vardır ve ekonomik kaynakları tüketim ürünlerine dönüştürme riskini üstlenirler. Birisi ekonomi kaynaklarını veya tüketici ürünlerini ekonomideki bireylere ve diğer işletmelere toplamak, tahsis etmek ve dağıtmak yönetsel işlevlerini yerine getirmesi gerektiğinden, girişimcilik bir üretim faktörü olarak da düşünülür. Buna göre kaynakların planlanması, projelendirilmesi ve riskleri dikkate alınarak belirli amaçları elde etmek için mobilize edilerek farklı süreçlerden geçirilip bir mal veya hizmet elde edilerek katma değer oluşturulması teşebbüs unsurunu gerekli kılmaktadır. Teşebbüs neticesinde elde edilen artık değer ile oluşturulan faydanın topluma nasıl yansıtacağı bölüşüm sorununu doğurmuştur. Bölüşüm sorunu, hem üretim yani gelirin oluşması, hem gelirin harcanması ve hem de gelirin yeniden dağılım safhalarında ele alınabildiği gibi bölüşümü etkileyen bir faktör de, az gelişmiş ülkelerin en önemli sorunlarından olan faktör oransızlığıdır. Kâinat kitabı olarak kabul edilen doğadaki her şeyin bir denge içerisine muvazene ile nizamını koruduğu göz önüne alındığında piyasadaki konjonktürlere neden olan arz ve talep dengesizlikleri yanında bölüşümün adil olması için faktörler arasında da büyük dengesizliklerin olmaması önem taşımaktadır.

“İslam, zekât emri ile öncelikle mülkiyetin tabana yayılmasını, yani servetin sadece zenginler elinde dolaşan bir güç olmamasını ve toplum tabakaları arasında gelir dağılımının fazla açılmamasını gerektirmektedir. Bu çerçevede içerisinde üretimin yüksek gelirli olanların değil düşük gelirli olanların teşviki ile sağlanması ile amaçlanır. Mesela; zekât, servetleri belli bir seviyenin üzerinde olanlardan bu seviyenin altında olanlara bir gelir transferi öngörür. Bu transferler bir yönüyle müteşebbis olan fakat kaynakları sınırlı kişilere sermaye ve yatırım fırsatı temin eder. Yine birçok ortaklık türü aynı amaca yöneliktir. Böylece İslam, daha üretim safhasının başlangıcında bölüşüm meselesini de halletmiş oluyor” (Zaim, 1992, s. 90).

Gelirlerin harcama ve yatırım sürecinde tutulması da gelirlerin yeni gelirler oluşturmasını ve servetin yaygınlaştırılmasını dolayısıyla bölüşümün daha da adil hale gelmesini sağlar. Bölüşüm konusunda ortaya çıkan aksaklıklar, devletin yeniden dağılım mekanizmasını kullanması ile giderilmek istenir. Görüldüğü gibi İslam, iktisadi ve sosyal kutuplaşmayı kaynağında önleyici ve geniş halk kesimlerinin teşebbüs gücünden faydalandırıcı bir özelliğe sahiptir. Ortaya çıkan aksamalar ise devlet tarafından halledilmeye çalışılır (Es-Sadr, 1993, s. C-III, s.276).

4.5. Şükür: Bereket, Mal, Mülk ve Ürünlerde Artış

Klasik modern ekonomiden farklı olarak İslam Ekonomisinde “şükür” de bir üretim faktörü olarak değerlendirilmektedir. Kur’an’da hakiki nimet sahibini unutmak, “ben ilimim ve gücümle elde ettim” demek ve bu şekilde düşünmenin bir isyankârlık olduğu ve neticesinin de hem dünyada hem de ahirette azap olacağı açıkça ifade

edilmiş ve Ad ve Semud kavimleri gibi helak edilen kavimlerden çokça bahsedilmektedir. Aynı zamanda elde ettikleri hasılat ve ürünlerden yetim ve yoksullarla paylaşmayanların da sonuçta bereketsizlikle mal ve servetlerinin giderildiği ancak sadaka ve zekât ile artırıldığı kaç yerde ifade edilmiştir. Dolayısıyla şükür bir üretim faktörü iken bereket onun fiyatı olmaktadır.

“*Andolsun, eğer şükrederseniz gerçekten size arttırırım ve andolsun, eğer nankörlük ederseniz, şüphesiz, benim azabım pek şiddetlidir*” mealindeki ayet (İbrahim/7) mal, mülk, sermaye, ürün ve üretim gibi her türlü ekonomik parametreyi de kapsamaktadır. İnsanların şükretmesi ise belli kriterlere tabidir. Bediuzzaman’ın dediği gibi “*Şükürün miyâsı kanaattir ve iktisattır ve rızadır ve memnuniyettir. Şükürsüzlüğün mizanı hırstır ve israftır, hürmetsizliktir, haram-helâl demeyip rast geleni yemektir*”(Nursi, Mektubat, s.366). Demek ki şükür edildiğinde nimetin arttırılması söz konusu olduğu gibi, şükürsüzlük de hırs ve sefaleti getirmektedir. Hırs ve sefaletin olduğu yerde gelir dağılımı adaletsiz ve bölümüm süreçleri de sancılı olur.

“İsraf, kanaatsizliği intac eder. Kanaatsizlik ise çalışmanın şevkini kırar, tembelliğe atar; hayatından şekva kapısını açar, mütemadiyen şekva ettirir. Hem ihlası kırar, riya kapısını açar. Hem izzetini kırar, dilencilik yolunu gösterir. İktisat ise kanaati intac eder. *عَرَّ مَنْ قَنَّعَ ذَلَّ مَنْ طَمَعَ* hadîsin sırrıyla kanaat, izzeti intac eder. Hem sa’ye ve çalışmaya teşci eder. Şevkini ziyadeleştirir, çalıştırır. Çünkü mesela, bir gün çalıştı. Akşamda aldığı cüz’î bir ücrete kanaat sırrıyla, ikinci gün yine çalışır. Müsrif ise kanaat etmediği için ikinci gün daha çalışmaz. Çalışsa da şevksiz çalışır. Hem iktisattan gelen kanaat; şükür kapısını açar, şekva kapısını kapatır. Hayatında daima şâkir olur” (Nursi B. S., Lemalar, 1970, s. 144)

5. Mal ve Hizmetlerin Fiyatlandırılması (Arz - Talep Dengesi)

Modern ekonomilerde piyasa, açık bir şekilde en önemli kurum ve varlıktır. Çoğu İslam ekonomisi çalışmaları da piyasa düzeninden uzaklıkları veya fazlalıklarına göre ele alındıklarından dolayı bu şekildeki bir yaklaşım aslında piyasaların İslam içerisindeki gerçek doğası ve rolü hakkında doğru fikir sahibi olabilmeyi sağlayamamaktadır. İslam’ın piyasalar ile ilgili kendisine has tanımlamak yerine İslam’ın soyut olarak piyasayı nasıl ele aldığı üzerinde durulması doğru bir yaklaşım değildir (Reda, 2013, s. 21).

Hz. Peygamber (S.A.V), piyasa mekanizmasına ve piyasada arz ve talebe göre oluşan fiyatlara müdahale edilmemesini istediği hadislerde mevcuttur. Diğer bir deyişle İslam, monopolün önlenmesi, karaborsa ve spekülasyonların engellenmesi, yağmacılığın ve iddiharın yasaklanması, fiyat kontrolleri ile sınırlamalarının kaldırılması ve sağlam bir finansal sistem ile arz ve talebe göre bir fiyat oluşabilmesini sağlamaktadır (Erdem, 2010, s. 29).

İslam’da kabul gören piyasa sistemi, arz ve talep kanunlarına ve “*bırakınız yapınlar bırakınız geçsinler*” (Laissez-les faire et laissez-les passer) ekonomisine dayalı bir tipik kapitalizmden farklı olarak kişiye ve topluma zararlı olan mal ve hizmetlerin üretilmesine imkân vermediği gibi, ekonomik anlaşmaları düzenleyen kurallara, hükümlere ve her zaman, herkes için geçerli olan “zarara mani olma” esprisine ilaveten, devletin kamu yararı ölçüsünde konjonktürlere has ve bir tedbir olarak, iktisadi politikalarla piyasalara müdahale yetkisi vardır. Fakat bu müdahale, mutlak anlamda katı bir fiyat takdiri veya narh sistemi uygulamasını gerektirmemektedir.

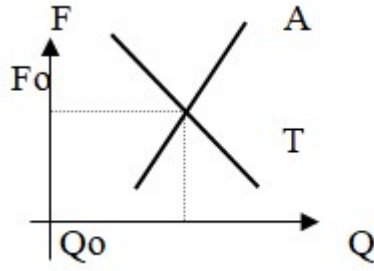
Nisa suresinin 29. Ayetinde; “*Ey iman edenler, birbirinizin mallarını haram sebeplerle yemeyin. Ancak o malların sizden karşılıklı rızadan doğan bir ticaret malı olması müstesnadır.*” Denilmektedir. Buna göre mal sahibini razı olmayacağı bir fiyattan satışa mecbur etmek doğru değildir. Bir hadiste Hz. Peygamber, kendisine müracaat edildiği halde fiyatlara bir sınırlama koymamıştır. Ayrıca, Halife Ömer İbn-i Abdulaziz de kendi halifeliği döneminde serbest fiyat ilkesini uygulamıştır. Malların biraz pahalılaşması üzerine kendisini narh uygulaması yapmadığından dolayı eleştirenlere, kendisinden öncekilerin narh uygulamasıyla fiyatları aşağı çekmelerinden dolayı arızın azaldığını ve fiyatlardaki artışın da bu nedenle olduğunu beyan etmiştir. Dolayısıyla, İslam ekonomi ilkelerinde, fiyatların teknelci eğilimlerin olmadığı bir serbest piyasa ortamında belirlenmesi benimsenmiştir. Bunun yanında karşılıklı rızaya dayanan Adil fiyat de ilkesi mevcuttur(26/183).

İbn-i Teymiyye ve İbn-i Kayyim gibi âlimler, normal işleyen piyasaya müdahale edilmemesi, ancak teknelciliğin olduğu durumlarda tavan fiyat konulabileceğini hükmünü, “adalet-i izafiye”yi ifade eden “*toplumun yararı için kişinin yararı feda edilir*” kuralına dayanarak çıkarmışlardır. Ancak, Hanefi Mezhebi Müctehidi İmam-ı Ebu Yusuf ve diğer birçok âlim, ayet ve hadise aykırı olmasından ve “adalet-i mahza”nın uygulanması gerektiğini kabul etmelerinden dolayı, fiyatlara müdahale edilmesine karşı çıkmışlardır (Yusuf, 1970, s. 52). Çünkü İslam, bireyi esas aldığı ve bireyin ebedi mutluluğunu hedeflediğinden dolayı, “*adalet-i mahzanın uygulanabildiği yerde adalet-i izafiyeyi tercih etmek zulümdür*” (Nursi B. S., 1993) düşüncesi bir hukuk usulü düsturu haline gelmiş olup, bireyin hakkının topluma feda edilmesi sadece kaçınılmazlıklar için söz konusudur.

İbn-i Teymiyye ve El Cevzi, Hz.Peygamber’in; “*Fiyatları alçaltıp yükselten Allah’tır*” hadisine dayanarak piyasadaki fiyat artışlarının ihtikâr veya olağanüstü faktörler dışında arz azalması veya talep daralmasından kaynaklanması durumunda kesinlikle fiyatlara müdahale edilmemesi gerektiğini belirtmişlerdir (Teymiyye, 1967, s. 34). İtikat ile ilgili olmayan bu hususlarda kendilerinin görüşlerine başvurmanın bir sakıncası olmadığından, onlara göre, bu durumda fiyatlara müdahale etmek bir zorlama olur, yani piyasanın iç dinamiklerine zarar vermek olur. Bu durumda, arz ve talep mekanizması için liberallerin görünmez el anlamında “*the invisible hand*” dediklerini, Allah’ın müdahalesi anlamında düşünmek mümkündür.

İslam ekonomi prensiplerine uygun olarak piyasa arz ve talebini belirleyen faktörleri şu şekilde sıralamak mümkündür: Talebi belirleyen faktörler; malın kendisinin fiyatı (Fx), ikame mallarının fiyatı (Fi), tamamlayıcı malların fiyatı (Ft), vergi oranları (V), gelir düzeyi (G), tüketicilerin sayısı (S) ve zevkler (Z)dir.

$$Q_{tx} = f (F_x, F_i, F_t, V, G, S, Z)$$

Arzı belirleyen faktörler ise; malın kendisinin (F_x), ikame (F_i) tamamlayıcı (F_t) malların ve üretim faktörlerinin ($F_{üf}$) fiyatları, vergi oranları (V), üreticilerin sayısı ($S_ü$) ve üretim teknolojisi ($ÜT$) dir.

$$Q_{ax} = f(F_x, F_i, F_t, F_{üf}, V, S_ü, ÜT)$$

Arz ve talebin esnekliklerini (eğrilerin yatıklık derecelerini) ise bu faktörler belirleyecektir. Talep esnekliğini, ihtiyaçların şiddet derecesi, malın ikame olanakları ve mala harcanan paranın tüketici bütçesindeki oranı belirleyecektir. Arz esnekliğini ise, vergi oranları ile üretim faktörleri fiyatlarıyla ilişkili olan maliyetlerin seyri ile malı bekletebilme koşulları belirlemektedir.

Kur'an'ın Yusuf suresinde; Hz. Yusuf'un mahsulün bol olduğu yıllarda üretilen hububatın hepsinin piyasaya sürmeyerek bir kısmını depolayarak kıtlık zamanlarında peyderpey piyasaya sürmesi olayından, kamu yararının gözetilmesi (umuma olacak zararın engellenmesi) düşüncesi ile piyasa dalgalanmalarını engellemek için devletin piyasa arzını (özellikle hububat gibi gıda mallarında) arzın kontrol edilebileceğini göstermektedir. Ama günümüzde ithalatın çok esnek olması nedeniyle piyasadaki arz eksikliklerinin de otomatik olarak piyasa dinamikleri tarafından dengelenmesi söz konusu olduğundan piyasa müdahaleleri için haklı gerekçe görülmemektedir.

Talegni' ye (s.177) göre, faize dayanan ticaretin yasaklanması yanında elde edilen kazançların gösterişi ve faydasız harcamalarda kullanılması da yasaklanmalıdır. Örneğin; bir mal henüz ortada yokken satın almayı veya geçmiş uygulamalarda olduğu gibi kervanları henüz şehre girmeden onların satılmasını yasaklamak gibi uygulamalar, kötü kullanımları ve hak edilmeyen kazançları engellemeye yöneliktir. Ticaret üzerine kamu yararı doğrultusunda sınırlamalar koyabilme ve bir işlemi iptal edebilme hakkı, gayri meşru kazançları engellemek için üretimi denetleyebilmeyi ve gerçek değerleri tespit edebilmeyi amaçlar.

Devlet müdahalesini gerektiren bir durum, kuşkusuz piyasa fiyatları üzerinde tüketicinin veya alıcının aldatılması durumu olarak kabul edilen "Gabn-i Fahiş" (aşırı aldatma) olarak isimlendirilen durumdur. Bilmen' e göre Gabn-ı Fahiş, mal ve eşya cinsinden olan bir şeyi değerinden yüzde yirmi fazlasıyla, hayvanı yüzde on fazlasıyla, emlak ve akarı da yüzde beş fazlasıyla veya daha çoğuna müşteriyi yanıltarak satmaktır. Burada satışın zorla bozdurulması için de satıcının alıcıyı piyasayı iyi bilmemesinden veya malının ekstra bir mal olduğunu ikna ederek aldatmış olması gerekmektedir. Kuşkusuz bu konu da tüketiciyi koruma kanunu kapsamında değerlendirilmelidir (Bilmen, 1985, s. 420).

İslam'ın, ekonomiyi ahlaka bağlama yönündeki temel tavrı, fiyat konusunda da geçerlidir. Burada, alıcı ve satıcılara müsamahalı olmaları yönünde bir davranış

öğütlenir. "*Alırken ve satarken cömert ve müsamahakâr kula Allah yardım eder*" (Buhari, Buyu.16) Hadisine göre, pazarlık sürecinin sertlikten uzaklaşması amaçlanır. Talep tarafının düşük fiyat verme, arz tarafının ise yüksek fiyat isteme eğilimi yumuşayarak arz ve talebin esneklik kazanması ve fiyat istikrarının sağlanması düşünülmüştür.

İslam Hukukunda tekelleme veya malın fiyatı, satış bölgesi veya malın arz miktarı üzerinde yapılan anlaşmalarla oluşan kartel-tröst gibi oluşumların piyasada adaletsizliğe ve haksız kazanç sebebiyet vermesinden dolayı bunlara devlet tarafından müdahale edilmesi ve gerekirse piyasadan men edilmeleri gerekmektedir.

Geçmişteki uygulamalarda, fiyat tespitinde ayrıca kalite farklılıklarının da dikkate alındığı görülmüştür. Fiyatların, ölçü ve tartıların ve kalitenin denetlenmesi görevi de günümüzdeki uygulamalarda olduğu gibi, bir tür zabıta görevi üstlenen "Hisbe" teşkilatı diye adlandırılan bir teşkilat tarafından yapılmıştır. Bu tür teşkilatlar, geçmişte uygulanmış olup, benzerlerinin kurulması kuşkusuz kamu idaresinin takdiri altında olmakla birlikte, fiyat denetimleri veya narh usulü uygulamaları serbest rekabet ortamına zarar verir. Fakat kalite kontrol uygulaması ve standartlara uygunluk açısından yerel yönetimler tarafından yapılacak uygulamalar üretim kalitesi açısından önem taşımaktadır. Haksız rekabet ve "rekabetin rekabeti öldürmesi" olgusu, bazı kanun ve yönetmelikler ile önlenmesi gerekir ki bu konular, günümüzdeki "*Rekabetin Korunması Hakkında Kanun*" ile ilgili olup, İslam prensipleri ile de uyusmaktadır. Bunun için bazı fıkıhçılar, aşırı rekabetin veya damping uygulamalarının zararlarını önlemek için normal piyasa fiyatının çok altında satış yapılmasının belli şartlar altında yasaklanması görüşündedirler. Çünkü bu durumlarda genellikle küçük sanayici ve esnaf piyasadan çekilerek piyasadaki rekabetçi yapının yerini monopolistik veya oligopolistik yapıya bırakmasına yol açar ki, bu da fiyatların yükselmesine ve kalitenin düşmesine neden olur.

İslam ekonomi kuramında yapılabilecek kısmi fiyat müdahaleleri daha çok zaruri ihtiyaç malları üzerindedir. Ancak, sanat eserlerinin ve antika mallar gibi eşyalar zaten narha (tavan fiyata) konu olmadığı hususunda görüş birliği mevcuttur. Değnilmesi gereken konulardan birisi de, satıcıların değerlendirilmesi amacıyla malı piyasaya sürmeyerek saklamaları olarak tanımlanan "**ihdikâr**" konusudur. Bu durumda kamu müdahalesi gerekip gerekmediği hususu önem arz etmektedir. İmam Ebu Yusuf'a göre, satılmaması topluma zarar verecek malların bu şekilde piyasaya sürülmemesine izin verilemez. İmam Muhammed'e göre de devletin müdahalesi sadece gıda mallarının ihtikârı olduğu zaman gerekir(Bilmen,C.6,s.160)

Hanefi mezhebine göre, "*Din nasihattir*" hadisine dayanarak, şehirliler köylülere (yani bilen bilmeyene) yardım etmekle mükelleftir (Yeniçeri,s.378). Bu noktadan hareket edildiğinde, piyasada tüketicinin korunmasının bireyler tarafından bilgilendirme ve doğru yönlendirmelerle yapılması mükellefiyeti yanında, yukarıda belirtildiği gibi devlet tarafından günümüzde bir takım yasalarla tüketicinin korunması hususunda düzenleme yapılması adalet ilkesi ile örtüşmekle birlikte buna bir engel de bulunmamaktadır.

İslam'ın fiyat konusuna verdiği önem, fiyat istikrarının, adalet, kişi hukuku, maslahat (kamu yararı) açılarından taşıdığı önemden kaynaklanmaktadır. Nitekim getirilen tedbirler, uygulanan politikalar, hatta sistemin mantığı, fiyat istikrarını, adalet ve asayiş sağlama yönündedir. Çünkü İslam'a göre serbest piyasa koşullarında her ne kadar fiyatlara müdahale edilmemesi esas olmakla birlikte, fiyat yükselişleri, gelir dağılımını sabit gelirli aleyhine bozduğundan önemli bir adaletsizlik kaynağı

olabildiği gibi, özellikle zaruri mallardaki fiyat yükselişleri ise dar gelirli zora sokabilmektedir. İslam'ın para siyaseti, faiz yasağı, tekel ve karaborsa yasağı aynı zamanda bu adaletsizliği de bertaraf etmeye yönelik olup, bu esas kurumların yerleşmesi büyük önem arz etmektedir.

6. Sonuç

Ekonomi insan tercihlerine göre şekil almaktadır. Her tercih insan yaşamını ve hayatının devam ettirilmesiyle ilişkili olduğundan dolayı bir felsefi alt yapıya dayandırılabilir. Kuşkusuz tüketici olarak hane halkının üretici, istihdam edici ve vergi veren olarak yatırımcıların harcama alanları ve miktarları ile ilgili tercihleri ekonomideki sorunları ve çözümleri belirleyen davranışlarına göre makro ve mikro ekonomik değişkeler etkilenmektedir. Her dinde toplumsal yaşamla ilgili, diğer insanlar ve doğa ile olan ilişkileri düzenleyen hükümler az çok mevcut olup bu ilkelerin yaşam felsefesini etkilediği ve bireysel tercihleri etkilediği genel olarak kabul edilmektedir. Bu anlamda dindar insanların da iktisadi hayattaki tercihleri ve ekonomik davranışları değişebileceğinden dolayı üretim, tüketim ve yatırım ile ilgili seçimleri ve etkinlikleri de dini değer yargıları ve yaşam felsefesine göre değişim gösterebilecektir.

Yapılan analizler sonucunda araştırma sorumuz cevaplanabilmiştir: Modern iktisat öğretisine göre GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla) yı gelir açısından ele alırsak, üretim faktörleri olan Toprak (Doğal Kaynaklar), Girişim, Sermaye ve Emeğin (İşgücü) fiyatları olan Rant, Kar, Faiz ve Ücret'in toplamından oluşan makro ekonomik bir büyüklük olarak tanımlayabiliriz. Fakat İslam iktisadi düzeninde faiz olamayacağı için sermaye ve girişim faktörleri tek bir faktör olarak ele alınmakta ve bunun fiyatına da sadece kar denilmektedir. Ayrıca "şükür" de sonucunda bereket olan ayrı bir üretim faktörü olarak analizlere dahil edilmektedir.

Üretim sürecinde de emeğe ve emek gelirlerine (ücrete) büyük yer vermiştir. Fiyat istikrarı ilkesi de öncelikle emeğin ve emek gelirlerinin korunmasını sağlar. Ayrıca nakit sermayenin de üretim cihazı dışında, atıl kalmaması öngörülmüştür. Riba adı altında toplanan emeksiz, rizikosuz ve spekülâtif sermaye kazançları, gayri meşru olarak addedilerek reddedilmiştir. Buna karşılık kar saiki teşebbüs özgürlüğüne paralel olarak geniş bir uygulama alanına sahiptir.

İslam Hukuku ıstılahında ücret meseleleri, kira (icare) bahsinde ele alınmıştır. Çünkü temelde ücret emeğin kira bedelidir. Doktor, mühendis ve esnafların kazançları da hep bu ücret kavramına dâhildir. İslam, ücretin önceden belirlenmesini şart koymuştur, daha alın teri kurumadan ücretin verilmesini istemiştir. Hz. peygamber, emeğe çok önem verdiği için bir hadisinde "İşçinin hakkını vermeyen beni kıyamette karşısında bulur" buyurarak bütün ümmeti ikaz etmiştir.

Kâr, üretim faktörlerinden sermayenin fiyatı olarak bilinir. İslam literatüründe kâr, girişim ve sermayenin ortak fiyatıdır. Sermayeyi sosyal açıdan sermaye ve bireysel açıdan sermaye olarak iki türde tanımlayabiliriz. Sosyal açıdan sermaye, kamu mülkiyetindekiler de dâhil olmak üzere, topraktan başka gelir sağlayan her şeydir. Bireysel açıdan sermaye ise, kişinin gelir getirmesini umduğu her şeydir. Buradaki kişi ise girişimcidir.

Müslümanların yapabileceği rasyonel davranış, nakdi sermayesini üretime tahsis etmek, yani yatırım yapmaktır. Böylece yeni yatırımlar sonucunda başarılı olursa şirketler kuracak, fabrikalar inşa edecek, hisse senetleri satın alacak ve sürekli faaliyetlerini genişletecektir. Yatırımlar, iktisadi kalkınmanın ve büyümenin teşvik edici unsuru olduğundan, iktisadi kalkınma ve büyüme hızlanacak, milli gelir de

artacaktır. Bu sayede yeni istihdam imkânları da artmış olacaktır.

Kısacası, İslam'ın ekonomik prensiplerinin serbest piyasa ekonomisi şartlarından sapmaların olmasına izin vermediğini, piyasaların normal işleyişi içerisinde ortaya çıkacak fiyat ve kar nispetlerine çok zorunlu haller saklı kalmak şartıyla herhangi bir müdahale yapılmamasını esas kıldığı anlaşılmaktadır.

Serbest rekabet koşulları altında bazı piyasalarda oluşan fiyatlara müdahale edilmemesi de bir ilke olarak kabul edilmiştir. Hz. Peygamber bir hadislerinde; "*Fiyatları ayarlayan, darlık ve bolluk getiren Allah' tır*" Buyurmakla, fiyatlara gereksiz müdahale edilmesine karşı çıktığını belirtmiş olduğu gibi, mal ve hizmet piyasalarına da serbest bir biçimde yapılacak müdahalenin kabul edilmediğini de ima etmektedir. Hz. Peygamber zamanında fiyatları tespit edilmek istenen mallar ithal edilirdi. Arzı kıt olan mallara fiyat müdahalesi yapılırsa, hem ithalat dururdu, hem de karaborsa oluşabilirdi. Arz arttırılarak tekelcilik de bertaraf edilmeye çalışılmıştır.

Ekstrem durumlarda yapılması söz konusu olabilecek fiyat müdahaleleri, kamu otoritesi tarafından yapılır. Uzmanların maliyet ve talep şartlarını inceleyerek yaptıkları çalışmalar sonucunda belirlenir. Bu fiyat, normal karı da ihtiva ettiğinden serbest piyasada oluşabilecek fiyata yakın olmalıdır. Zira satıcılara normal bir kar bırakmayan bir fiyat, karaborsaya yol açabilir.

Kaynakça

- Al-Jarhi, M. A. (2013). Gaps in the Theory and Practice of Islamic Economics. *Islamic Economics*, 237-248.
- Ansari, M. (1994). İslamic Perspectives on Sustainable Development. *The American Journal of Islamic Studies*, 394-402.
- Aström, Z. H. (2011). Paradigm Shift for Sustainable Development: The Contribution of Islamic Economics. *Journal of Economic and Social Studies*, 73-84.
- Bilmen, Ö. (1985). *Hukukî İslamiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu, 1-10 Cilt*. İstanbul: Bilmen Yayınevi.
- Boettke, P. J., Coyne, C. J., Davis, J., Guala, F., Marciano, A., Runde, J., et al. (2006). Where Economics and Philosophy Meet: Review of the Elgar Companion to Economics and Philosophy with Responses from the Authors. *The Economic Journal*, 306-F325.
- Branco, M. C. (2007). Family, Religion and Economic Performance: A Critique of Cultural Determinism. *Review of Social Economy, Vol. Lxv, No. 4, December*, 407-424.
- Bruce J. Perlman, G. G. (2007). Cultural Determinism versus Administrative Logic: Asian Values and Administrative Reform in Kazakhstan and Uzbekistan. *International Journal of Public Administration, Volume 30, Issue 12-14*, 1327-1342.
- Campbell, W. F. (1971). Economics And The Machiavellian Tradition. *Journal of Economic Issues*, 20-31.
- Çayiroğlu, Y. (2014). İslâm İktisadının karakteristik özellikleri. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 149-183.
- Dialogue, A. A. (2015). Philosophy and Economics in the Capabilities . *Journal of Human Development and Capabilities: A Multi-Disciplinary Journal for People-Centered Development*, 1-14.
- Eltis, W. (1997). Rationalism and Anti-Rationalism in the History of Economics (Book Review). *European Journal of the History of Economic Thought*, 337-342.

- Erdem, E. (2010). The Functions of State in Determining Economic Policies in Islamic Tradition. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19-36.
- Es-Sadr, M. (1993). *İslam Ekonomi Sistemi*. Ankara: Rehber Yayıncılık, No :30, I-III.cilt, 1.Baskı.
- Gundolf, K., & Filser, M. (2013). Management Research and Religion: A Citation Analysis. *Journal of Business Ethics*, January 1., 177–185.
- Hill, L. E. (1989). Cultural Determinism or Emergent Evolution: An Analysis of the Controversy Between Clarenve Ayres and David Miller. *Journal of Economic Issues*, Vol. XXIII, No. 2, 465-471.
- Jha, Y. (2013). Examining the Meta-Principles of Modern Economics and their Implications for Islamic Banking and Finance. *Islamic Sciences*, Vol. 11, 169-181.
- Khan, M. F. (2013). Theorizing Islamic Economics: Search for a Framework for Islamic Economic Analysis. *Islamic Econ.*, Vol. 26 No. 1, 203-236.
- Koehler, B. (2011). The Economist Mohammed Ibn Abdullah (570 – 632). *Economic Affairs*, 109-114.
- Marsuki, M. Z. (2009). Religious Agendas Towards Sustainable Development: An Islamic Perspective. *Malaysian Journal of Science and Technology Studies*, 22-39.
- Martin, J. (2010). At the intersection of Behavioural Economics and Philosophy: Mutually informed disciplines. *South African Journal of Philosophy*, 95-103.
- Mennan, M. (1984). *İslam ve Çağdaş Ekonomik Konular*. İstanbul: Fikir Yayınları, Terc:Ali Zengin, .
- Minkenberg, M. (2007). Democracy and Religion: Theoretical and Empirical Observations on the Relationship between Christianity, Islam and Liberal Democracy. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 33, No. 6, August, 887-909.
- Mirakhor, A. (2014). The Starry Heavens Above and the Moral Law Within: On the Flatness of Economics. *Econ Journal Watch*, 186-193.
- Mutahhari, M. (1995). *İslami İktisadın Felsefesi*. İstanbul: İnsan Yayınları, No :172.
- Nakvi, N. H. (1985). *Ekonomi ve Ahlak*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Nienhaus, V. (2013). Method and Substance of Islamic Economics: Moving Where? *Islamic Economics*, 169-202.
- Nursi, B. S. (1960). *Sözler*. İstanbul: Envar Neşriyat.
- Nursi, B. S. (1970). *Lemalar*. İstanbul: Envar Neşriyat.
- Nursi, B. S. (1993). *Münazarat*. İstanbul: Envar Neşriyat.
- Reda, A. (2013). Islam and Markets. *Review of Social Economy*, 20-43.
- Riis, O. (1989). The Role of Religion in Legitimizing the Modern Structuration of Society. *Acta Sociologia*, 137153.
- Salman, A. (2013). The Libertarian Character of the Islamic Economy. *economic affairs*, volume 33, number 1, 108-120.
- Shittu, A. B. (2014). The Qur'anic worldview: A springboard for cultural reform. *Intellectual Discourse*, 239-242.
- Sidani, Y., & Ariss, A. A. (2015). New Conceptual Foundations for Islamic Business Ethics: The Contributions of Abu-Hamid Al-Ghazali. *Journal of Business Ethics*, 847–857.
- Steigerwald, D. (2005). Our New Cultural Determinism. *Society*, January 1, 71-75.
- Tabakoğlu, A. (1988). *İslam ve Ekonomik Hayat*. Ankara: Diyanet Yayınları.
- Talegani, M. (1989). *İsmal ve Mülkiyet*. İstanbul: Yöneliş Yayınları.
- Teymiyye, İ. (1967). *El- Hisbe fi El- İslam*. Kahire.

- Wible, J. (2000). Complexity In Peirce'S Economics And Philosophy. C. S. PEIRCE içinde, *Complexity & the History of Economic Thought* (s. 74-103). Research and Development.
- Wight, J. B. (2014). Economics within a Pluralist Ethical Tradition. *Review of Social Economy, Volume 72, Issue 4*, 417-435.
- Wilber, C. K. (1974). The 'New' Economic History Re-examined: R. H. Tawney on the Origins of Capitalism. *American Journal of Economics & Sociology, July 1,*, 249-258.
- Wishloff, J. (2009). The Land of Realism and the Shipwreck of Idea-ism: Thomas Aquinas and Milton Friedman on the Social Responsibilities of Business. *Journal of Business Ethics* , 137-155.
- Yusuf, E. (1970). *Kitap El- Haraç*, . İstanbul: Çev: Ali Özbek.
- Zaim, S. (1992). *İslam-İnsan-Ekonomisi*. İstanbul: Yeni Asya Yayınları.
- Zaman, A. (2012). Crisis in Islamic Economics: Diagnosis and Prescriptions. *Islamic Econ, n., Vol. 25 No. 1*, 143-166.

